

KRZEMIEN (36) *sb m*

-en (35), -ęn (1).

Pierwsze e jasne. ◇ -én *KochPs* (2), -eń (1) *OrzQuin* (*Cn e pochylone*); -en-.

sg N krzemién (15). ◇ *G* krzemienia (6). ◇ *A* krzemién (6). ◇ *I* krzemieni(e)m (2). ◇ *L* krzemieniu (3). ◇ *V* krzemieniu (1). ◇ *pl N* krzemienie (2). ◇ *G* krzemieni(o)w (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

1. *Naciek kamienny w skałach osadowych (najczęściej wapiennych) składający się głównie z opalu, chalcedonu i kwarcu; bardzo twardy kamień używany w czasach przedhistorycznych do wyrobu broni, narzędzi m. in. jako krzesiwo; silex Mącz, Calep, Cn; focaris BartBydg; pyrites Mącz (21): Focaris, lapis petrae etc. ad excutiendum ignem, crzemyen, BartBydg 59b; Prometeufz [...] ogień z krzemieniá wynalazł BielKron 273, 273 marg, 376; Ignarius lapis, Krzemień. Mącz 165a; Elidere ignem e silice, Skrzofać ogień z krzemieniá Mącz 182c, 322d, 334a, 393b; W tym krzemieniu/ widzieli ty ogień? (-) Nie widzę. (-) Vdérzże iedno w ten krzemień ogniwem/ hnetki go oglądafz. OrzQuin I3; Calep 980a; GrabowSet D3v.*

W porównaniach (4): BibRadz Is 5/28; Zakón nowy/ ták fye w ftárym Zakónie táil/ iáko fye táí ogień w krzemieniu. OrzQuin T3; ModrzBaz 127v; mowiac/ roftrząíaiac/ wyłufczáiac/ prawdá fię naydzie/ iáko w krzemień bijac/ ogień wychodzi. GórnRozm F4.

Szereg: »krzemień albo kryształ« (1): wykrzofawfzy ogień álbo s krzemieniá/ álbo s kryfzthału fiedm kroć chodziecie/ około onych drew fzemrząc y tzáruiecie KrowObr 86v.

W przen (1):

Zwrot: »przemienić się w krzemień« (1): Przemień fię w krzemień/ ten niech ogień dawa/ Co w niebo świeci/ [...] Niech/ twoie ferce/ do chwały zápala GrabowSet Q2v.

a. *Część dawnej broni palnej służąca do skrzesania iskry (2): zátó mu nic niedáli thylko rufzniczkę z krzemieniem/ co ná ten czás v nich byłá nowá rzecz BielKron 316v; CzahTr 3.*

2. *Twardy kamień, skała, zwłaszcza marmur lub wapień; silex Murm, ModrzBaz, Vulg; accipitur nonnunquam latius silicis appellatio ut etiam de petris et marmoribus dicatur Calep (15): Silex, eyn kyfzling krzemyen Murm 122; Silex. Krzemień [Głaz. Silex. Kifzling ftein. SienHerb 338a]. FalZioł IV 58b, +8v; Kto by mi to dał/ áby ípifáne były mowy moie? [...] álbo wždy złotem wryte ná krzemieniu [sculpantur in silice]? Leop Job 19/24; Silice stratus. Krzemieniem położony Mącz 393b; Anyołom íwoim każe cię pilnować [...] ábyś/ idac drógá/ Ná oftry krzemién nie vgodził nogá. KochPs 139, 159, 174.*

W przeciwstawieniu: »krzemień ... ludzie« (1): niemowilem do krzemieniow [silices]/ áni do dębow [...] álem do ludzi mowił. ModrzBaz 142v.

W porównaniach (2): Otho vczynilem oblicze twoie mócnieyfše niż oblicze ich/ á czolo twoie twárdfše niż czolo ich. Vczynilem oblicze twoie iáko Adámánt/ y iáko krzemień [ut adamantem et ut silicem dedi faciem tuam] Leop Ez 3/9; BudBib Is 50/7.

Wyrażenia: »krzemień biały« (1): Nalepfsze íą Krzemiemie [!] czarne [...] biale zafię nierichło fie ítarzeią ani każą z ktorich groby czynią rite FalZioł IV 58b.

»krzemień czarny« (1): Nalepfe fą Krzemienie [!] czarne [NAlepfe iefth Głazie (iáko Ifydorus piŕze) czarne *SienHerb* 338a] *FalZioł* IV 58b.

»krzemień czyrwony« (1): Nalepfe fą Krzemienie [!] czarne, na mieŕtczach niekthorich y thež cžyrwone *FalZioł* IV 58b.

»krzemień wodny« (1): Krzemień wodny/ zawsze bywa iakoby mokri: [...] nie ma być kładzion w mur aż po dwu lat [Głaz wodny ząwždy bywa iákoby mokry *SienHerb* 338a]. *FalZioł* IV 59a.

»zielony krzemień« (1): zielony Krzemień barzo fie ogniowi przeciwi, Anigdziey go nie naydzie wiele/ á kthori iefth blady/ na wapno rzadko fie przydawa [zielony Głaz bárzo fie ogniowi przeciwi *SienHerb* 338b] *FalZioł* IV 58b.

W przen (1) :

Zwrot: »mieć w sercu twardy krzemień« = *być nieczułym, nieugiętym* (1): NA pálcu maŕz diáment/ w ŕercu twárdy krzemień/ Pierfcięń mi/ Hánno/ dáiefz: iuž y ŕerce przemień. *KochFr* 70.

Synonim: 2. *głaz*.

Cf **KRZEMIENIE**